

MILAN ŘEPA

POLITICKÉ NÁZORY ARNA NOVÁKA

Arne Novák se vyjadřoval k věcem veřejným ojedinele. Ucelenější obraz o jeho politickém přesvědčení proto sestavujeme jen s velkými obtížemi. Politické dění bylo pro Nováka odtažitým světem, politikou ovšem neopovrhoval. Svě apolitické stanovisko jednoznačně formuloval v jedné ze svých vzpomínek: „(...) neměl jsem nikdy valného zájmu o politiku a vyhýbal jsem se vždy stranickému rozvrstvení, jsa úplně zabrán studiem vědeckým a uměleckým, ano, přiznám se, že jsem nejednou zapomínal na to, že vzdělanost nezbytně potřebuje politické opory pro zdravý a bezpečný rozvoj“ (Novák 1938a). Svůj postoj nezměnil ani v období první republiky, kdy politické a stranické spory výrazně zasahovaly i do kulturního života a strhávaly přední české vědce a umělce.

Novákovo myšlení o společnosti a její kultuře určoval konzervatismus. Nevystupoval jako obdivovatel moderního světa: „Ano, přiznávám se: gotický a mystický svět – i se svým zřízením feudálním! – jest mému srdci o mnoho blíže“ (Novák 1928a). Jeho politické názory nejvíce ovlivnili anglický historik Thomas Carlyle a francouzský myslitel Hyppolite Taine. Píše o nich, že „(...) v jinošství mne navždy odvrátili od moderní pověry o velikosti Revoluce a revolucí“ (Novák 1928b). Blízký mu byl také jeden z tvůrců francouzského integrálního nacionalismu, Maurice Barrès. Ctil jej jako „hlasatele národní energie, rodových kořenů, tradiční souvislosti, zvonů domova“, v jeho pracích nacházel „mravní obrodu a pevnou víru v dobách úzkostného kolísání“ (Novák 1923). Novák nestránil extrémním politickým silám. Nepatřil k těm, kdo s nadšením přijímali ruskou revoluci. Jako přesvědčený antikomunista kritizoval ty, kdo svobodu umělecké tvorby obětovali komunistické ideologii. Učinil tak například v kritické reakci na *Manifest proletářských básníků*: „Bolševické Rusko nás poučilo, že domnělá svoboda nového řádu není než naprostou porobou každé osobnosti“ (Novák 1922a). O jeho silných antipatiích ke komunismu svědčí i reakce na Stalinovu vyhlazovací akci podniknutou proti představitelům literárněvědného formalismu, při níž nazval S. K. Neumanna „poděbradským Stalinkem“ a „Stalinovým příživníkem“ (Novák 1938b: 195–7). Stejně tak se ovšem stavěl proti opačnému pólu osy politických názorů. Odmítal vypjatý nacionalismus a rasismus německého fašismu, s nedůvěrou pohlížel také na ultramontanismus některých českých intelektuálů.

Novák zakládal veškeré své politické a sociální uvažování na nacionalismu. Národ definoval jako „společenství pokrevně i jazykově sourodých jednotlivců, zachovávajících přes generace, ano přes věky myšlenkovou jednotu a vědomí společných ideálů“ (Novák 1922b). Jeho národní cítění se opíralo o historismus, o vědomí historické a kulturní kontinuity českého národa: „(...) přestáváme si uvědomovati, kterak tkvíme kořeny v minulosti a jak z ní organicky rosteme; zbavujeme se sami nejen požehnaní tradice, jež bezděčně přináší jistotu, ale i oné výchovy, kterou nám svými výstrahami a příklady nabízejí dějiny“ (Novák 1926a). Tradice byla jedním z klíčových pojmů jeho slovníku. Svědčí o tom také vytrvalost, s níž neustále ve svých novinových článcích připomínal významná výročí vztahující se k osobnostem nebo událostem českých dějin.

Novákovo pojetí národa vycházelo z toho, jak jej ustavila německá romantika počátku 19. století. Naopak mu byla cizí britská a francouzská politicko-státní koncepce (Novák 1937). Národu připisoval vyšší hodnotu než státu: „Netajím se tím, že stejně dnes jako před dvaceti lety stavím pojem národa nad pojem státu; stát pro mne znamená jenom jeden z výrazů skutečného života národního“ (Novák 1936a). Národ ovšem také stavěl nad demokracii. Tu považoval za pouhou formu, jíž může dát obsah pouze národ. Ten byl posledním cílem, nikoliv demokracie. K posílení národního vědomí směřovala veškerá jeho vědecká tvorba i působení ve veřejných funkcích. Jako nastupující rektor Masarykovy univerzity si v roce 1938 vytkl následující cíl: „(...) chceme ze všech sil na Masarykově univerzitě pěstovat české uvědomění, domácí svéráz, osobitost národní bytosti...“ (Novák 1938c). Národ se v Novákově myšlení objevuje ovšem výhradně jako fenomén kulturní, a nikoliv politický. Snažil se mu vtisknout humanitní náplň, jak ukazují následující slova:

„(...) národ mně jest pojmem oblasti duchové a mravní, v níž si generace a věky podávají ruce a pochodně, nikoliv z důvodu plemenného a pokrevního příbuzenství, nýbrž ze svrchovaného příkazu, aby skrze národnost dospívaly vyššího lidství a v něm se propracovávaly k vědomí synovství božího. Jinak se kult národa, láska k vlasti, zbožnění krve a pudy zvrhají v pověru...“ (Novák 1936).

Novákův vztah k národu se vyznačuje silným patosem a právě patos postrádal ve veřejném životě Československa. Se steskem vždy upozorňoval, jak vlažně se politici i obyvatelstvo stavěli k oslavám státního svátku. Vždy toužil po tom, aby i náš veřejný život získal onu spontánnost, se kterou své svátky slaví románské národy:

„(...) nám není dána ona veřejná družnost, kterou jsou ve vysoké míře nadáni románští národové ... Nejde pouze o cosi zevního a lhostejného, nýbrž o zdravý projev národní duše, která věru za to stojí, abychom ji léčili ze mdlé blazeovanosti...“ (Novák 1920).

Třebaže 28. říjen 1918 uvítal, podoba politického života první republiky jej roztrpčovala. Hovořil o falešném demokratismu (Novák 1928a), o nedůstojných

stranických bojích (Novák 1927). Ve veřejném životě pozoroval nezdravý byrokratismus, bezduchost, fádnot (Novák 1937a: 81). Pro nedostatky mladé československé demokracie měl méně pochopení než jeho slavní kolegové z redakce *Lidových novin*, jako například Karel Čapek a Ferdinand Peroutka. Svou současnost považoval za nepodařenou syntézu liberalismu a socialismu, za dobu těžkostí a zmatků (Novák 1937b: 82). Přičítaly se mu ty politické síly, které vykonávaly masovou politiku, jak socialistické strany, tak i strana agrární:

„(...) s ostatní Evropou vyšinul se i československý svět dočasně tak nalevo, jak by toho nedovedl ospravedlniti politický rozmysl vůdců našeho národního obrození, ať sluji Palacký, Havlíček či Rieger. Lid sám sebou opojený nastolil místo demokracie demagogii a nahradil politické uvědomění absolutismem politikářství; pochlebníci trůnu a koruny ustoupili pochlebníkům lidu a lidovlády; měšťanstvo a inteligence, na nichž za dob Havlíčkových spočívala tíha politického zápasu, byly nikoliv doplněny, nýbrž vytlačeny z veřejného rozhodování třídou sedláků a dělníků; na místě zkostnatělých strážců a odumírajících autorit vtlačili se silou loktů a odvahou příliš shovívavého svědomí hlasatelé myšlenkového rozkladu a mravního nihilismu.“ (Novák 1926b).

Novákovu přesvědčení byla blízká národní demokracie. Politickým vůdcem národa mělo být podle něj měšťanstvo, vedené důslednými individualisty, jako byl například Alois Rašín (viz např. Novák 1927). Novák přiznával, že v mládí sympatizoval s pokrokařským hnutím. Přátele měl také mezi realisty. Masaryka si vážil, i když nesouhlasil, v souladu se svým přítelem Pekařem, s jeho výkladem českých dějin. Odpuzovali jej ovšem někteří Masarykovi nekritičtí stoupeneci, jimž vyčítal „domýšlivou osobitost, střízlivý racionalismus, suché autoritářství“ (Novák 1938a). Vytykal realismu, že se postavil na stranu negace všeho historismu (Novák 1937b: 81).

Silný nacionalismus, znechucení z nedostatků československé demokracie, odpor k projevům moderní masové společnosti, obdiv k románskému světu, to vše musíme zvážit, když hledáme vysvětlení pro Novákovy nejproblematictější výroky, jež pronesl například v rozhovoru pro středoškolský časopis *Katedra* v roce 1937. Projevil zde otevřeně své sympatie k Mussoliniho fašistickému režimu:

„Pro mne je příkladem Itálie. Vzpomínám, jak Mussolini dovedl na rozdíl od bezduchého pojetí socialistické éry vlítí vzduch a slávu např. do oslav národního svátku pochodu na Řím, v nichž promlouvá opravdu italská duše. To vzepětí národních sil, ten nacionalismus, to románské nadšení, jímž je oslavováno italské risorgimento, toť prostě něco úžasného. Fašismus není ovšem zbožím na vývoz. Nechci jej lokalizovati u nás. Ale z toho jeho idealismu si můžeme vzít příklad. Itálie ukázala, jak černě se může snoubit duch a národ, jak krásně může býti národ prostoupen veškerou ideou nacionalismu. Jde o princip, o nacionalismus“ (Novák 1937b: 81).

V době, kdy fašistické totalitní režimy představovaly reálnou válečnou hrozbu, vzbuzoval rozpaky Novákův obdiv k principu vůdcovství: „Imponuje mi

vůdce, který dovede národ spojit“ (Novák 1937b: 82). A zdá se, že právě Mussolini mu ztělesňoval ideál takového vůdce: „Vzpomínám, jak šťastně dovedl vésti Mussolini Itálii z bratrovražedného boje mezi socialismem a katolicismem“ (Novák 1937b: 83).

Novákovy myšlenky přirozeně vyvolaly nadšení v nacionalistickém a fašistickém tisku. Naopak nesouhlasné odezvy se dočkaly v demokratickém táboře, za nějž nejhlasitěji promluvil nejpovolanější hlas, Ferdinand Peroutka. V *Přítomnosti* podrobil Novákovy výroky nemilosrdné kritice. Pozastavil se zejména nad bezobsažností Novákových ústředních pojmů „národ“, „historie“ a „tradice“ a poukázal na paradox, že pro relativně malé vady demokracie přehlídí to, čím lidské společnosti i každému jednotlivci hrozí diktatura: „Arne Novák vidí dobře d'áblíka, prohánějícího se po nivách naší demokracie. Ale zda si povšimnul skutečného černého satana, který se dívá přes rameno každému muži, jenž předstírá, že je dosti velký a rozumný a bohupodobný k tomu, aby svému národu poroučel?“ (Peroutka 1991: 220). Jak však Peroutka správně poznamenal, Novák byl duší umělec, u nějž vypjaté kulturní cítění bránilo střízlivému zhodnocení politické reality.

LITERATURA

NOVÁK, Arne

- 1920 Výzva k radosti, *Lidové noviny* 28, 1920, 27. 10.
- 1922a Manifest „proletářských“ básníků, *Lidové noviny* 30, 12. 4.
- 1922b Zmrtvýchvstání *Lidové noviny* 30, 1922, 1. 4.
- 1923 Maurice Barrès zemřel, *Lidové noviny* 31, 6. 12.
- 1926a Otec národa, *Lidové noviny* 34, 1926 26. 5.
- 1926b Havlíček po sedmdesáti letech, *Lidové noviny* 34, 1926, 29. 7.
- 1927 Dvě povznášející knihy, *Lidové noviny* 35, 1927, 10. 7.
- 1928a Impromtu polemické, *Lidové noviny* 36, 15. 1.
- 1928b Vůdce a učitel, *Lidové noviny* 36, 21. 4.
- 1936 Duch a národ, *Lidové noviny* 44, 1936, 1. 11.
- 1937a Populární výklad o národnosti, *Lidové noviny* 45, 1937, 8. 10.
- 1937b Prof. Arne Novák národním středoškolákům, *Katedra* 2, 1937, č. 10
- 1938a Vzpomínka a pozdrav, *Samostatnost* 33, 28. 7.
- 1938b Pták Velikán Velikánovič a jeho čeští čmeláci, *Lumír* 64, č. 4, s. 195–7
- 1938c Proti usměrňování ducha, *Lidové noviny* 48, 1938, 16. 12.

PEROUTKA, Ferdinand

- 1991 Politická pohlednice z Itálie, *Přítomnost* 14, 1937, č. 41, s. 647–649. Přetištěno in: *O věcech obecných* I, Praha 1991, s. 219–225.

LES OPINIONS POLITIQUES D'ARNE NOVÁK

Arne Novák était un homme apolitique. Il éprouve pour la politicaillerie de la I^e République Tchécoslovaque un mépris qui résulte aussi du dégoût face aux manifestations de la société de masse. Un nationalisme emphatique et un conservatisme social déterminent ses attitudes politiques et culturelles. Il met la nation au-dessus de la démocratie et de l'État. Dans les années trente, son nationalisme initial évolua graduellement vers l'admiration pour les régimes autoritaires, comme celui de Mussolini en Italie. Mais il se déclare toujours contre le communisme soviétique et contre le fascisme hitlerien.